

Trek- en pionierboere van die Noordoos-Kaap en Suid-Vrystaat: 'n histories-argeologiese studie

(Trekboers and pioneer farmers of the north-eastern Cape and southern Free State: a historical archaeological study)

DPCHS02

Navorsingsvoorstel vir 'n PhD-graad in Argeologie

Gertruida Catharina Johanna Coetzee

31110487

Departement Antropologie en Argeologie

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

Professor J.C.A. Boeyens

November 2017

DEEL 1

Vraag 1: Beskryf jou navorsingsvraag of navorsingsdoelwit, dit wil sê, wat sal die fokus van jou ondersoek wees?

Hierdie studie is daarop gemik op inligting te bekom oor die materiële kultuur van 'n spesifieke trekboer-groepering en hul nageslag wat in die laat 1700's en vroeë 1800's in die noordoostelike grensdistrikte van die destydse Kaapkolonie inbeweeg het en hulle mettertyd permanent hier gevestig het. Die toename van trekboere in die omgewing het gelei tot die ontstaan van dorpe soos Colesberg (1830), Burgersdorp (1846), Middelburg (1852), Hanover (1856) en Dordrecht (1856). Voor die totstandkoming van Colesberg was Graaff-Reinet (1786) en Cradock (1813) die naaste dorpe in die omgewing.

Hierdie groep pionierboere, wat in die omgang as Doppers bekend gestaan het, is soos volg deur dominee John Murray beskryf in 'n berig, *Some characteristics of our fellow colonists*, wat in *The Cape Monthly Magazine* in Desember 1877 (p. 379) verskyn het:

“In the early part of this century the ward of Rhenosterberg, between Graaff-Reinet and what was Colesberg, was inhabited by a number of large families – almost clans – nearly connected by inter-marriages, but showing no tendency to differ specially from their fellow-countrymen. The prominent family names were Van der Walt, Kruger, Venter and Coetzee. Gradually they developed the peculiarities which have won for them their distinguishing epithet. Living in secluded districts, clinging to old fashions and habits, inter-marrying only among neighbours and relatives, a clannish spirit was formed...The broad-brimmed felt hat, the hair cut ...the short jacket, with stiff collar or collarless; the nether garments worn loosely in sailor fashion, a small knife, formerly manufactured at Genadendal, stuck in a leathern sheath, and worn below the hip – whoever was thus equipped was welcomed as a clansman, while everyone accoutred in more modern or English style was looked on as an alien.”

Buiten dat hierdie boere verbind is met 'n spesifieke geografiese gebied, is hulle ook geassosieer met sekere eienskappe wat hul van ander boere in die Kaapkolonie onderskei het. Templin (1984:33) voer aan dat die trekboere se afgesonderde bestaan aanleiding gegee het tot die vorming van 'n nuwe lewensuitkyk of selfs identiteit: "Expansion across the frontier wilderness had many far-reaching effects on the mental outlook and the theological interpretations of the Boer frontiersmen." "They ... developed their own simple pioneer piety." Gevolglik het daar mettertyd 'n sterk groepsidentiteit onder sommige van hierdie grensboere ontwikkel.

Laasgenoemde boere is Doppers genoem, maar presies wanneer die beskrywing ontstaan het en wat dit beteken is egter onbekend. Verskeie teorieë is al geopper oor die moontlike betekenis van die woord Dopper, maar dit is alles slegs blote spekulasie (Kruger, L.S. 1957; Spoelstra 1963). Volgens L.S. Kruger (1957:61) was die "Dopper-element" meestal afstammeling van die "konserwatief-Puriteinse Hollandse families" wat met "geestesverwante Franse en Duitse families" vermeng het.

Ontevredenheid met die Britse verengelsingbeleid en die gevolglike plasing van Skotse predikante in die grensdistrikte waar min grensbewoners Engels vaardig was, asook die Kaapse Kerk se ondersteuning van die Britse beleid, was onder andere van die faktore wat uiteindelik veroorsaak het dat die meer konserwatiewe faksie van hierdie boere op kerklike gebied afgestig het van die Nederduitse Gereformeerde Kerk (Spoelstra 1963). In 1859 is die Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika gestig en het 'n groot aantal Dopperboere en hul gesinne by die Gereformeerde Kerk aangesluit. Die naam Doppers is sedertdien met die Gereformeerde Kerk verbind sodat dit dus 'n kerklike betekenis gekry het. Dit is egter belangrik om daarop te let dat 'n groot aantal Dopperboere nie by die Gereformeerde Kerk aangesluit het nie, maar steeds lidmate van die Nederduitse Gereformeerde Kerk gebly het (Spoelstra 1963). Die doel van hierdie studie is om te fokus op die Dopperboere en hul nageslag wat met die genoemde geografiese gebied geassosieer word en nie soseer op die kerklike Doppers nie, alhoewel dit 'n belangrike faset sal uitmaak.

Die Doppers word in verskeie bronne as konserwatief en anti-modern beskryf (Kruger, L.S. 1957; Spoelstra 1963). Hulle kon aan eienskappe soos hul kleredrag en haarstyle uitgeken word (Patterson 1957; De Beer 1896). Alhoewel hierdie beskrywing aanvanklik op die Dopperboere in die algemeen van toepassing was, het die beskrywing later sinoniem met die kerklike Doppers geword.

Alhoewel die trekboere in afsondering geleef het, was hulle nie selfonderhoudend nie en toegang tot markte en handelaars was noodsaaklik vir hul bestaan. 'n Regeringskommissie het in 1772 bevind dat daar reeds geruime tyd smouse was wat in die afgeleë dele van die binneland rondgereis het en gebruiksartikels met die koloniste verruil het vir beeste (Neumark 1957:149).

Die trekboere was vir lank afhanklik van die mark in Kaapstad en dit het hul verhoed om te diep die binneland in te beweeg. Die hawe wat in 1799 in Port Elizabeth tot stand gekom het, het egter alles verander en markmoontlikhede verbreed, alhoewel die uitwerking daarvan eers na die 1810 waargeneem kan word. Die Dopperboere het nou 'n makliker roete tot die hawe gehad en handelaars het ook agter die trekboere aan die binneland inbeweeg. Die koms van die Britse setlaars in 1820 het tot verdere handelsmoontlikhede gelei en gevolglik ook tot die uitbreiding van dorpe soos Grahamstad (Neumark, 1957). Verskeie van hierdie setlaars het hul op handel toegespits, waaronder John Montgomery wat die omstreke van Colesberg, Burgersdorp en Bloemfontein bedien het. As jongman het John Montgomery hom in 1822 in Cradock gevestig en in 1824 het sy loopbaan as handelaar 'n aanvang geneem. Hy het produkte onder die boere gesmous en rondom 1838 het hy 'n besigheid in Colesberg oopgemaak (Giffard 1981).

Hoe het die materiële kultuur van hierdie afgesonderde en konserwatiewe trekboere en hul nageslag daar uitgesien? Soos genoem, het hulle wel toegang tot produkte gehad, alhoewel dit in 'n beperkte mate was. Die Dopperboer en sy vrou kon dus 'n keuse uitoefen by die aanskaffing van items soos tabakpype, knope, kommetjies en ander kombuisware. Sal die Doppers se anti-moderne en konserwatiewe houding ook in die oorblyfsels van hul materiële kultuur waargeneem kan word? Het eksterne faktore, soos

byvoorbeeld handelaars, hul besluite onbewustelik beïnvloed en watter uitwerking het dit op die Doppeboere as 'n kultuurgroep oor die langtermyn gehad?

Volgens Martin (1996) is die studie van materiële kultuur “about the way people live their lives through, by, around, in spite of, in pursuit of, in denial of, and because of the material world.” Artefakte vorm 'n integrale deel van die mens se kultuurgedrag omdat dit gebruik word om te skep, te leer en te sosialiseer. 'n Kultuurprodukt kan nie in isolasie bestudeer word nie. Wanneer 'n produk bestudeer word moet dit “binne die konteks van die totaliteit van die kultuurgeskiedenis” geplaas word (Burden 2000:17). Kultuur bestaan uit tasbare (stoflike) en nie-tasbare (geestelike) elemente, terwyl dit deur faktore soos die omgewing en die bonatuurlike beïnvloed word. Kultuur bevat ook ander komponente wat in ag geneem moet word, naamlik tradisionele en eietydse (nuwe) elemente, asook patrisiërkultuur (formeel) teenoor volkskultuur (informeel). 'n Kultuurprodukt soos velskoene wat self deur die boere vervaardig is, kan geklassifiseer word as stoflike, tradisionele volkskultuur. Dit is egter nie altyd moontlik om 'n kultuurprodukt in 'n vaste kategorie te plaas nie. (Burden 2000).

Majewski en Schiffer (2009) stel voor dat moderne materiële kultuurstudies, wat baie nou inskakel by historiese argeologie en etnoargeologie, herdefinieer moet word as verbruikersdruk- of konsumentistiese argeologie (“consumerist archaeology”). Studies in konsumentistiese argeologie (of die argeologie van konsumentisme) behels volgens hulle (2009:192) ‘meer as net die studie van verbruiksgoedere of materiële kultuur, maar behels ook aspekte wat menslike gedrag insluit, soos ideologie, teologie, ontspanning en opvoeding, asook aspekte soos vervoer en kommunikasie.’ Volgens Majewski en Schiffer (2009) het baie hedendaagse materiële kultuurstudies tekortkominge in die opsig dat dit nie voldoende aandag gee aan die mense wat in die proses van vervaardiging, verspreiding, verbruik en herverbruik betrokke was nie. Hul argument sluit dus aan by Burden se standpunt dat 'n kultuurprodukt nie in isolasie bestudeer kan word nie.

Die fokus van hierdie studie sal dus nie slegs op die materiële kultuur self wees nie, maar ook op die Doppeboer, sy vrou en hul kinders as vervaardigers en verbruikers van die

materiële kultuur. Die handelaar as verspreider van die produkte en as 'n moontlike bron van invloed op hierdie verbruikers sal ook bestudeer word. Dit kan dus as 'n studie in konsumentistiese argeologie beskou word.

'n Toename in die beskikbaarheid van produkte kan uiteindelik 'n kultuurgroep so beïnvloed dat dit mettertyd verdwyn (Martin 1993). Die stigting van kleiner dorpieë in die omgewing gedurende die 1870's was waarskynlik die finale fase in die bestaan van die nie-kerklike Doppeboer. Markte en handelaars was nou binne almal se bereik en met die invloed van Joodse handelaars vanuit Oos-Europa in die 1880's is die plaasbewoners toegegooi onder 'n groot verskeidenheid produkte (Herman 1935). 'n Toename in handelsartikels en die blootstelling daaraan, asook die mens se behoefte om mooi goed te besit, het waarskynlik die einde van hierdie kultuurgroep ingelei. John Murray (1877:379) sluit sy skets van 'n Doppeboer af met die volgende woorde: "Just because Doppeism is becoming modernized, it has been thought desirable to describe it here since it has become a thing of the past." In Matthews (1887:401) se herinneringe aan Suid-Afrika verwys hy na die Doppers as "relics of the past". Dit dui dus ook op die tydperk van die 1870's–1880's.

Vraag 2: Hoe gaan jou navorsingsvraag bydra tot bestaande navorsing in argeologie of verwante dissiplines? Gee spesifieke voorbeelde van sulke studies met hul bevindinge.

In Suid-Afrika is die meeste studies in historiese argeologie en materiële kultuur hoofsaaklik in die Wes-Kaap uitgevoer deur personeel en studente verbonde aan die Universiteit van Kaapstad. Enkele studies in die Oos-Kaap gedurende die laat 1980's en vroeë 1990's deur onder andere Winer en Deetz het gehandel oor die argitektuur en materiële kultuur van die Britse setlaars, asook oor hul kontak met die plaaslike bevolking (Hall 1993:181–182, 194 & Vos 1981:354–357). Patrice Jeppson het navorsing gedoen oor die Britse leefwyse en materiële kultuur (1820–1860) op terreine in die Grahamstad-omgewing (Jeppson 2005), terwyl Elizabeth Jordan (2006) weer die leefwyse en materiële kultuur van wasvroue in die Kaap bestudeer het. Schoemansdal, in die voormalige Transvaal, is 'n terrein waarop reeds enkele studies uitgevoer is en waar tans navorsing

ondernem word (Behrens 2005:6–8). Lindsay Weiss (2009) het 'n studie gedoen oor onwettige diamanthandel gedurende die laat 19de eeu op die diamantvelde in die omgewing van Kimberley, terwyl Yvonne Viljoen (2011) navorsing gedoen het oor die plaas Warmhoek in die Clanwilliam-distrik (2011).

Hoewel daar verskeie ander terreine is waar daar tans navorsing uitgevoer word, is daar sover bekend geen ander navorsingsprojekte in die Noordoos-Kaap en Suid-Vrystaat wat met die studie van konsumentisme van die trekboere verband hou nie.

Die enigste navorsing wat in 'n mate met die Colesberg-area verband hou, is dié van Garth Sampson wat gehandel het oor vestigingspatrone van trekboere in die Seekoeiriviervallei (Sampson, Sampson & Neville 1994:74–81). Hierdie studie het egter meer gefokus op die grense van die destydse plase en die verband wat dit gehad het met die leenplaasstelsel.

Verskeie studies oor pionierboere in Amerika het reeds die belangrikheid van konsumentistiese argeologie geïllustreer. Dit sluit veral navorsing in wat deur Ann Smart Martin (1993, 1996 & 2008) gedoen is. Haar navorsing oor pionierboere in Backcountry Virginia en die rol wat handelaars in die omgewing gespeel het, is van besondere belang. Die ontwikkeling van die handelsnetwerk het tot mededinging onder handelaars gelei (Martin 2008:18): "... spurring country merchants to compete fiercely and giving consumers multiple reasons to spend in ways that transcended tradition social fissures". Die interaksie tussen die handelaar en die grensbewoners as vervaardigers en verbruikers van produkte word onder oë geneem. Daar word onder andere geïllustreer hoe die handelaar gepoog het om aan versoeke vir spesifieke produkte te voldoen en Martin (1996 & 2008) vra tereg of die handelaar nie moontlik modeneigings beïnvloed het nie. Martin (2008) gebruik die handelaar John Hook as voorbeeld om sy rol in hierdie handelsnetwerk te illustreer. Hook was ontevrede met die gehalte van die goedere wat hy van die Britse verskaffers ontvang het. In 1773 skryf hy 'n brief aan 'n verskaffer waarin hy dit beklemtoon dat sy besigheid afhanklik is van die "dispatch, exactness, and judgement in the choise of the goods, respecting the quality, colours, patterns and fashions" (Martin 2008:18). Sy illustreer

hiermee dat die handelaar nie net eenvoudig produkte voor die voet verskaf het nie, maar dat hy kieskeurig te werk gegaan het. Faktore soos kwaliteit, kleure en modes was vir hom belangrik.

Bogenoemde sluit aan by die herinneringe van John Robinson waarin hy noem dat die handelaar sy produkte versigtig gekies het. Robinson (1900:181–182) vertel die volgende rakende smouse wat gedurende die 1850's te Pietermaritzburg gestasioneer was: “He was a merchant on wheels. His warehouse, or pack, was an ordinary oxwaggon with its team of fourteen oxen. In this was stowed away a carefully chosen assortment of such goods as might catch the fancy or suit the needs of the Dutch farmers in the interior – coarse brown or black sugar from Mauritius, bean coffee from Rio, rough salt, brown bar soap, moleskin for the dopper’s garments. Printed calicoes of flaring hues for his womenfolk: cheap earthenware “cometjies,” or little basins – the equivalent of coffee cups; baftas and punjums, the unbleached materials for underclothing; bar lead for bullets ...”. Hierdie handelaars het hul tot diep in die binneland begeef (Robinson 1900:183): “The smous was the forerunner of the country trader. He was a necessity in years when villages and townships were conspicuous by their absence. Bloemfontein, Smithfield, Winburg and Potchefstroom were fifty years ago the only centres of population worth considering in the two republics.”

Elizabeth Perkins (1991) het die huishoudelike verbruik van die pionierboere in Vroeë Kentucky bestudeer. Sy maak onder andere gebruik van boedelinventarisse om data te bekom oor produkte wat tot die pionierboere se beskikking was, asook die aantal items wat hulle gehad het, soos byvoorbeeld borde of potte. In Suid-Afrika eindig die boedelinventarisse ongelukkig in 1834 (<http://www.tanap.net>). Dit skep egter ‘n basis waarvandaan gewerk kan word, veral ten opsigte van die vroeë trekboerera.

Beide Perkins (1991) en Martin (1993) wys daarop dat die pionierboere van Amerika nie selfonderhoudend was nie, maar dat handelaars saam of agter hul aan getrek het. Hierdie pionierboere het toegang tot markte gehad en het aktief handel gedryf. Hierdie tendens

wat in Amerika waargeneem is, het ook in die grensdistrikte van die Kaapkolonie voorgekom.

Groover (2003) het die invloed bestudeer wat globalisering en ekonomiese ontwikkeling op afgeleë plattelandse gebiede gehad het. Hy gebruik die Gibbs-plaasopstal in Suidelike Appalachië (1790–1920) as 'n gevallestudie vir hierdie ondersoek. Die inwoners se rol as vervaardigers en verbruikers word onder meer in oënskou geneem. Globalisering en ekonomiese ontwikkeling het ook 'n invloed op die Doppeboere gehad en sal as 'n deel van hul materiële kultuur bestudeer word.

Boucher (1966) het 'n studie gedoen oor die rol wat godsdiens in die lewe van die pioniersgemeenskappe gespeel het. Hy vergelyk die Suid-Afrikaanse pionierboere met die pioniers van Amerika en identifiseer verskeie verskille tussen die twee groepe. Godsdiens het 'n baie groter rol in Suid-Afrika onder die pionierboere van die Groot Trek, asook dié van die noordelike grensdistrikte gespeel, as onder dié van Amerika. Die afgesonderde bestaan van die pionierboere, wat hulle aanvanklik van eksterne invloede beskerm het, asook die feit dat hulle 'n konserwatief-Puriteinse lewensuitkyk gedeel het, het 'n unieke kultuurgroep tot stand gebring wat in vele fasette van hul lewe as behoudend beskryf is. Daarenteen was die Amerikaanse pionierboere meer individualisties ingestel en geïnteresseerd in modernisering. Hulle het die tradisionele leefwyse verwerp en omdat die pioniersbevolking uit individue vanuit verskillende kulture bestaan het, het daar nie soos in Suid-Afrika 'n eenvormige beweging of kultuurgroep tot stand gekom nie. Die Doppeboere in Suid-Afrika kan dus met reg as 'n unieke kultuurgroep beskou word en verdien om vanuit 'n argeologiese oogpunt verder ondersoek te word.

Ten opsigte van historiese navorsing oor die Doppe-trekboere is die grondslag reeds gelê deur skrywers soos Spoelstra (1963), Kruger, L.S. (1957) en Jooste (1958). Al die skrywers gee aandag aan die ontstaan van die Gereformeerde Kerk en die faktore wat daartoe aanleiding gegee het. Spoelstra se studie is egter meer gefokus op die Doppe-trekboere as 'n kultuurgroep wat hulle in die noordoostelike grensdistrikte van die Kaapkolonie gevestig het. Sy boek, *Die Doppers in Suid-Afrika 1760–1899*, is gebaseer

op sy doktrale proefskrif wat hy aan die destydse Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys voltooi het. Dit bevat uitstekende argivale verwysings en dit is te betwyfel of daar enige ander argivale data bygevoeg kan word. Sy navorsing vorm die basis waarvandaan gewerk sal word en was ook die inspirasie vir hierdie beoogde studie. Sy navorsing toon dat daar 'n leemte rakende inligting oor die materiële kultuur van die Doppers bestaan. Hierdie leemte is te wyte aan die feit dat inligting oor hul materiële kultuur nie in argivale bronne voorkom nie, of baie vaag is. Die beoogde studie wil poog om hierdie leemte te vul sodat dit saam met bronne soos dié van Spoelstra 'n meer volledige beeld van die Doppers kan skep. Waar historiese bronne in die algemeen op die godsdienstige en konserwatiewe eienskappe van die Doppers fokus, gaan die beoogde navorsing aandag gee aan die Doppers as vervaardigers en verbruikers van produkte, met inagneming van die eersgenoemde eienskappe.

Vraag 3: Watter tipe inligting of data gaan jy benodig om jou navorsingsvraag te beantwoord en hoe gaan jy te werk gaan om hierdie data te bekom en te analiseer?

Wanneer argivale bronne bestudeer word, kan die Doppeboer en sy gesin as 'n 'stil' of 'stemlose' groep mense beskryf word. Daar bestaan basies net amptelike dokumentasie soos kerkrekords en veldkornetverslae, terwyl dagboeke en verslae deur reisigers en sendelinge hoofsaaklik 'n eensydige en grotendeels afbrekende beeld van die Doppeboer en sy gesin skets (Templin 1984; Patterson 1957). John Nixon (1880:207) skryf dat sy ervaring van die Doppers heeltemal in teenstelling is met wat hy van hulle gehoor het: "They are known as Doppers, and are popularly supposed to be hostile to the English. I cannot say that this statement corresponds with my experience, for I was always received with great courtesy by the Doppers I visited. They are also said to be dirtier than the other Boers, and stories were told me of old Doppers who wore their leather breeches till they dropped off. These stories were certainly not warranted by what I saw of them."

Sover vasgestel kon word is daar slegs een rekord, naamlik die digbundel van Hester Venter, wat 'n kykie in die siel en gevoelens van 'n Doppe-boervou gee (Kruger & Spoelstra 2001; Raath 2004).

Die Dopper-trekboere het hul egter aanvanklik nie permanent op hul plase in die Noordoos-Kaap gevestig nie. Droogtes en veral sprinkaanplae wat die weiding vernietig het, het die boere gedwing om 'n gedeeltelik nomadiese bestaan te voer. Hulle het met hul vee oor die Oranjerivier getrek na die area van die Caledonrivier of die Rietrivier in die Suid-Vrystaat waar hulle tydelik vertoef het totdat die weidingstoestand en watervoorraad by hul plase verbeter het (Boucher 1966; Van der Merwe 1944).

Dit is moeilik om 'n einddatum vir die nomadiese leefstyl van die trekboere te bepaal. Leyland (1972:37–39) noem dat hy in 1850 'n klompie boere op die walle van die Rietrivier aangetref het waar hulle in tente gewoon het. Hulle besittings het hoofsaaklik bestaan uit skape, beeste, bokke en 'n wa.

Die nomadiese leefwyse in ossewaens en tente sou waarskynlik hul besittings tot die minimum beperk het en dus ook nie veel artefakte in die argeologiese rekord agtergelaat het nie. Dit het egter verander toe die trekboere hulle permanent op plase begin vestig het. Permanente bewoning het meer besittings en produkte moontlik gemaak wat dus beteken dat daar meer artefakte agtergelaat is vir bestudering. Voorbeelde van hierdie tipe items sal hoofsaaklik net deur middel van argeologiese opgrawings op terreine wat uit die Dopper-trekboerera dateer en moontlik in museumversamelings gevind kan word. Die analise van die materiële kultuur sal in 'n sekere mate ook help om aan die Dopper-trekboer 'n 'stem' te gee wat ons dan meer van hul leefwyse sal vertel.

Argeologiese veldwerk moet op geskikte terreine verrig word om artefakte te versamel wat met die trekboere en hul nageslag se huishoudings verbind word. Drie terreine is reeds geïdentifiseer, naamlik Bulhoek by Steynsburg, Leeuspruit by Rouxville en Mooifontein by Colesberg. Hierdie terreine is eerstens geïdentifiseer na aanleiding van die kleihuse en kleimurasies wat nog hier aangetref word. Die kleihuse dui op die oudste tekens van pioniersbewoning in die studiearea (Walton 1952 & 1955; Nienaber 1986). Tweedens is daar ashope gevind wat met hierdie vroeë bewoning verbind kan word en waar die minimum versteuring as gevolg van menslike aktiwiteite waargeneem kon word. Derdens

is al drie terreine geleë in die gebied wat met die vroeë Doppe-trekboere verbind word (Spoelstra, 1963; Kruger, L.S. 1957). Die inwoners van twee terreine, naamlik Bulhoek en Mooifontein, word na 1859 verbind met die stigting van die Gereformeerde Kerk (Gereformeerde Kerk: Gedenkboeke 1961, 1972 & 1977). Leeuspruit se inwoners word egter nie met die Gereformeerde Kerk geassosieer nie. Dit is dus twee terreine waar die inwoners na 1859 met die kerklike Doppers verbind word. Bulhoek en Mooifontein word reeds in 1809 met bewoning deur trekboere verbind (Mostert 1940; Endemann 2008), terwyl Leeuspruit volgens oorlewering eers rondom die 1830's bewoon is (Nienaber 1986). Die argeologiese veldwerk by eersgenoemde twee terreine is reeds voltooi, terwyl die veldwerk by Mooifontein hierdie jaar 'n aanvang geneem het. Nadat die veldwerk afgehandel is, moet die analise van die artefakte geskied en die data met argivale / historiese bronne aangevul word.

Die keramiek wat op die onderskeie terreine gevind is, sal as die belangrikste bron vir die bestudering van die materiële kultuur gebruik word, alhoewel enkele ander dateerbare artefakte soos tabakpype ook ingesluit sal word. Majewski en Schiffer (2009) voer aan dat heelwat vrae oor konsumentisme beantwoord kan word deur die keramiek van 'n terrein te bestudeer. Keramiek is die item wat die meeste op terreine voorkom en wat dit leen tot verskeie fasette van analise, soos datering deur middel van versierings, die tipe ware en vervaardigersmerke. Die funksie van die ware kan soms bepaal word en indirek verskaf keramiek ook inligting oor die verbruikers daarvan. Aldus Majeski en Schiffer (2009:196) kan die waarde van keramiekstudies soos volg saamgevat word: "In addition to being plentiful in archaeological deposits, they are the primary tools for establishing chronology and site function, and are also used to establish behavioral information about such topics as the social status, ethnicity, and foodways of a site's prior occupants."

Die analise van die keramiek sal 'n aanduiding gee van die tipe keramiek en kombuisware wat reeds sedert die vroeë 1800's tot die Doppe-boervroue se beskikking was. Dit sal ook aandui van watter kleure hulle gehou het, die tipe versierings en hul voorkeure in die tipe ware soos byvoorbeeld kommetjies. Dateerbare items sal dit moontlik maak om hierdie data binne 'n tydruimte te plaas wat dus kan help om die ontwikkeling of verandering in hul

materiële kultuur oor 'n bestek van ongeveer 'n eeu waar te neem. Die data sal hopelik kan help om vas te stel of die Doppers werklik anti-modern was. Sal hul keramiekvoorkeure 'n weerspieëling van hul konserwatiewe lewensuijke weergee of sal dit in ooreenstemming met wêreldwye tendense van hierdie tydspanne wees? Het daar dalk met verloop van 'n tyd 'n verandering van anti-modern na modern plaasgevind en sal dit waargeneem kan word? Dit is duidelik dat 'n analise van die keramiek die potensiaal het om heelwat vrae oor die Doppers as verbruikers te kan beantwoord.

Rakende die kleredrag van die kerklike Dopperboer skryf Tromp (1879:156): “De oprechte dopper houden er een aparte kleederdacht op na, bestaande uit een kort baaitje, veldschoenen (schoeisels door de boeren zelve van beestenvel vervaardigd). En den traditoneelen breedgeranden hoed.”

In die omgewing van die Stormberge beskryf Kaptein W.R. King (1855:288), 'n Skotse soldaat tydens die grensoorlog van 1851–1852, die bewoners van 'n plaas as volg: “They were all stout heavy-built fellows, in short round jackets of purple or sky-blue moleskin; huge broad-brimmed white hats, wrapped round with a band of black crape, which a Dutchman always wears a sort of finish to his beaver; stockingless feet thrust into rough home-made veldt-schoenen, with a heavy spur on the left one; a small jambok (sic) hanging from the wrist; a clumsy roer; a cow-horn powder-flask at the side, and an untanned leather bullet-pouch – these, with a greenstone pipe sticking in the mouth or out of the waistcoat pocket, completed their equipment.”

Alhoewel daar dus heelwat geskryf is oor sekere aspekte van die Dopperboere se voorkoms, kleredrag en karaktereienskappe, is daar feitlik geen rekords oor die res van hul materiële kultuur nie (Kruger, L.S. 1957; Spoelstra 1963). Ons weet dus nie van watter tipe huishoudelike en persoonlike items hulle gehou het of waartoe hulle toegang gehad het nie. Dit sluit onder andere klasse van materiële kultuur soos keramiek, knope, glaskraletjies, tabakpype en glasware in. Hierdie data sal slegs deur middel van argeologiese opgrawings by ashoop verkry kan word.

Vraag 4: Opleiding en ondervinding.

Ek het in 2012 my Meestersgraad in Argeologie deur UNISA verwerf. Hierdie projek in historiese argeologie het gefokus op die materiële kultuur van 'n afgeleë plaasgemeenskap genaamd Welkomskraal in die Noordoos-Kaap. Welkomskraal, wat uit drie bewoningsareas bestaan het, is gedurende die 1890's tot 1930's bewoon. Die plaas is geleë in die Venterstad-distrik wat ook met die bewoning van die Doppeertrekboer en sy nageslag verbind word. Dit is deur middel van hierdie projek dat die leemte aan materiële kultuurstudies oor die trekboere en hul nasate in die Noordoos-Kaap geïdentifiseer is.

Die Steynsburg-, Venterstad- en Colesberg-omgewing is aan my bekend omdat ek daar grootgeword het. Ongeveer 75% van my voorouers kan met die Doppeertrekboere verbind word, terwyl ek ook in die Gereformeerde kerk grootgeword het en gevolglik eerstehands met verskeie fasette van die kerklike Doppeertrekboer vertrou is. Ek is ook reeds sedert 1988 besig om my stamboom na te vors wat gevolglik al baie data opgelewer het.

Ek het reeds in 2012 met my navorsing oor die Doppeertrekboere begin. Argeologiese veldwerk is 2012 en 2013 by Bulhoek in die Steynsburg-distrik uitgevoer (SAHRA permitverwysing 79, caselD 67). In 2015 en 2016 is veldwerk by Leeuspruit in die Rouxville-distrik uitgevoer (SAHRA Permitverwysing 2046, caselD 7704). Daar is reeds vanjaar begin met veldwerk by Mooifontein in die Colesberg-distrik (SAHRA permitverwysing 2581, caselD 11272).

Die analise van die opgegraafde fauna word deur Louisa Hutten van die Universiteit van Kaapstad hanteer. Sy het reeds die Bulhoek-materiaal ontvang en die analise is feitlik afgehandel.

Vraag 5: Belangrikheid en bydrae van die studie.

Soos vroeër genoem bestaan daar 'n groot leemte rakende inligting oor die materiële kultuur van die Doppeertrekboer en sy gesin.

Daar word genoem word dat die Dopper-trekboere in afsondering geleef het (Spoelstra 1963). Dit skep 'n beeld van mense, ver van die beskawing, wat op hulself aangewese was vir oorlewing en dus selfonderhoudend was. Net soos wat dit 'n mite is dat die Amerikaanse pionierboere selfonderhoudend was (Perkins 1991), net so was dit ook in Suid-Afrika nie die geval nie (Neumark 1957). Hulle het toegang tot ingevoerde produkte gehad en was afhanklik daarvan vir hul voortbestaan. In 'n beskrywing van Graaff-Reinet noem Thompson (1827:43–44) dat daar voorheen baie handel gedryf is met Kaapstad en later met Port Elizabeth: “Formerly, a considerable trade was carried on between this place and Cape Town, by means of waggons, which crossed the Great Karroo (or Arid Desert) in the winter or spring, and returned before the summer heats had destroyed the vegetation and dried up the springs and rivers. By this road the Cape butchers still procure a large proportion of the sheep and cattle which are wanted for the use of Cape Town and the shipping in Table Bay. But of late years most of the merchandise required by Graaff-Reinet, which forms a sort of emporium for a large extent of country, is brought by coasters to Algoa Bay, and forwarded by waggons from that port. This reduces the land-carriage to about one-third of the distance through the Karroo.” Neumark (1957:150) noem dat die mark saam met die trekboere beweeg het: “... the colonists could now advance further inland ... for the market was now following them on their wanderings in the smous's wagon”.

Volgens John Murray (1886:373) was die kenmerkende karaktereienskap van hierdie boere “an extreme conservatism, a resolution strictly to walk in old paths, to avoid, especially in Church matters, everything new-fashioned”. Hy beskryf die Dopperboere ook as anti-modern: “It would hardly be correct to describe their ways of living and thinking as specifically anti-English; they were rather anti-modern.” Hulle was ook lojaal aan die Britse regering: “On the whole, this class of people may be described as eminently loyal to the British Government, not from any English learning certainly, but from their quiet conservative habits, and even from religious feeling.” Gesien vanuit 'n Christelike oogpunt het hulle dit as God se wil beskou dat hulle onder die Engelse heerskappy moes dien (Murray 1876:374–375). Daar is egter wel bronne wat melding maak van die

boerepioniers se anti-Engelse houding en dat hulle veral teen Engelse sendelinge gekant was. 'n Anti-Engelse houding was juis een van die redes hoekom verskeie Dopper-trekboere hulle vanuit die Noordoos-Kaap en Suid-Vrystaat by die Groot Trek aangesluit het, veral by die trek van Hendrik Potgieter (Kruger, L.S. 1957; Jooste 1958).

Materialisme is gekoppel aan 'n waardesisteem waarin goedere 'n sentrale rol speel. Mense glo dat besittings geluk of satisfaksie verskaf, terwyl dit ook 'n gebrek aan morele waardes soos jaloesie, suinigheid en 'n behepthed met besittings kan impliseer. Materialisme veronderstel dus ook negatiewe eienskappe wat dit in konflik met die spirituele of religieuse wêreld plaas, aldus Ann Smart Martin (1993:143): "Thus, the term often has a ... judgemental tone that suggests a society obsessed with the material – as opposed to the spiritual – world. ... social critics have decried materialism throughout history and every major religion has denounced it. To study materialism then is to study consumer behavior but also to examine shifts in intellectual feelings about the core relationships between humans, God, and society."

In Hester Venter se digbundel word verskeie fasette van haar lewe aangeraak en kom bogenoemde duidelik na vore (Kruger & Spoelstra 2001; Raath 2004). So ervaar sy onder andere skuldgevoelens weens haar begeertes om die nuutste modes te besit. Sy is ook ongelukkig oor haar deel van die erflating uit haar moeder se boedel, maar voel daarna skuldig oor haar sondige optrede en glo dat sy in die hel gaan beland. (Kruger & Spoelstra 2001). Hierdie beskrywing toon dat die mense van destyds ook maar net gewone mense was. Hulle het ook mooi dinge begeer, maar in hul streng godsdienstige opvoeding was sulke begeertes taboe.

Douw Gerbrand Steyn, die eerste eienaar van Bulhoek, word deur John Murray (1876:377) soos volg beskryf: "His dress is of the most antique description, not varying in the least from that of his fathers in a former century. His old-world notions are uninfluenced by the nineteenth century. The sermon-book he reads was written at a time when the Copernican system was not yet generally received by educated men, and it confirms the testimony of his senses and of the book of Joshua that the sun revolves

around the earth.” Die ideologiese en teologiese uitkyk van die Dopper-boerepioniers is dus ‘n belangrike aspek wat in ag geneem moet word in die bestudering van hierdie kultuurgroep se materiële kultuur.

Inligting oor sekere fasette van hul materiële kultuur is egter baie vaag. Van Douw Gerbrand Steyn van Bulhoek word gesê (Murray 1876:377): “In his household plenty and comfort in somewhat rough fashion are the rule.” Die navorsingsprojek sal ‘n geïllustreerde databasis van die artefakte oplewer wat gebruik gaan word om vrae oor die Dopperboer se materiële kultuur te beantwoord. Dit behels aspekte soos hul voorkeure vir sekere produkte ten opsigte van kleur en funksie, asook ‘n aanduiding van die tipe items wat tot hul beskikking was. Die data gaan ook gebruik word om te bepaal watter invloed die beskikbaarheid of gebrek aan produkte met verloop van tyd op die Dopper-trekboer en sy nageslag se kultuur gehad het. Die databasis en fotorekord sal ook die grondslag vorm vir vergelykende studies met ander terreine. ‘n Gebrek aan databasisse vir vergelykende studies is op hierdie stadium ‘n groot struikelblok.

Die keramiek sal die belangrikste deel van hierdie databasis uitmaak. Die analise van die keramiek kan moontlik help om meer lig te werp op die teenwoordigheid en verspreiding van Maastricht-keramiek. Daar is heelwat inligting bekend oor Britse keramiek, maar die teenwoordigheid van Maastricht-keramiek op Suid-Afrikaanse terreine is nog grootliks onbekend.

Die studie sal lig werp op ‘n kultuurgroep wat vir sowat ‘n eeu bestaan het. Dit sal bestaande historiese bronne oor die Dopperboere aanvul en kan help om moontlike wanvopvattinge reg te stel. Andersyds kan dit help om sekere aspekte van die Dopperboer se leefwyse, soos aangeteken deur reisigers en sendelinge, te bevestig.

Die doel is dus om ‘n konserwatiewe, anti-moderne kultuurgroep wat in afsondering geleef het en sekere godsdienstige waardes gehandhaaf het, as vervaardigers en verbruikers van produkte te bestudeer. Die invloed wat eksterne faktore, soos handelaars en

tegnologie, met verloop van tyd op hierdie kultuurgroep gehad het, sal 'n belangrike deel van die studie uitmaak.

DEEL 2: BIBLIOGRAFIE

SEKONDÊRE BRONNE

Aucamp, Hennie (red.). 1971. *Op die Stormberge: 'n vertolking van 'n streek*. Kaapstad en Johannesburg: Tafelberg-uitgewers Beperk.

Barter, C. 1853. *Zez maanden in Natal en onder de Hollandsche boeren van de Kaap-Kolonie*. Amsterdam: P.N. van Kampen. Behrens, Joanna. December 2005. Digging the Great Trek. *The Digging Stick* 22(3): 6–8.

Blount, E. 1821. *Notes on the Cape of Good Hope*. London: Thomas Davison.

Booyens, Bun. 1982. *Nagmaalsnaweek deur die jare: 'n Kerkhistoriese studie*. Kaapstad: NG Kerk-uitgewers.

Bosomworth, Dorothy. 1991. *The Victorian catalogue of household goods*. London: Studio Editions.

Boucher, M. 1969. The frontier and religion. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, Een-en-dertigste jaargang, Deel 2*. Johannesburg: Staatsdrukker.

Brooks, A. (ed.) 2015. *The importance of British material culture to historical archaeologies of the nineteenth century*. Lincoln & London: University of Nebraska Press and the Society for Historical Archaeology.

Burden, M. 2000. Die metodologie van kultuurgeskiedenis, *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis* 14(2):13–30.

Claasen, J.P. 1981. *Die Jerusalem-gangers*. Silverton: Promedia-Publikasies.

Coertze, R.D. 1988. Volkekundige groeperings in die binneland tydens die Groot Trek *in Herdenkingsjaar 1988. Portugese, Hugenote en Voortrekkers*, red. J.S. Bergh, pp. 77–99. Universiteit van Pretoria: De Jager-Haum uitgewers.

Coetzee, A. 1960. *Die Afrikaanse volkskultuur*. Amsterdam & Kaapstad: A.A. Balkema.

Coetzee, N.A. 1979. *Die stamouers Coetzee en nageslagte: Herdenkingsuitgawe 300 jaar in Suider-Afrika, met enkele familieregisters en persoonlike inligting*. Johannesburg: Perskor-boekdrukkery.

Cole, A.W. 1852. *Notes of five years residence in South Africa*. London: Samuel Bentley & Co.

Cook, L.J., Yamin, R. & McCarthy, J.P. 1996. Shopping as meaningful action: Towards a redefinition of consumption in historical archaeology, *Historical Archaeology*, 30(4):50–65.

De Beer, L. 1896. *Half-hours of leisure in South Africa, A holiday book*. Cape Town: Jacques Dusseau & Co Publishers.

Duvenage, G.D.J. 1981. *Van die Tarka na die Transgariep. Die emigrasie uit die noordoosgrensdele van die Kaapkolonie 1835–1840*. Pretoria: Academica.

Du Plooy, F.J. 1977. Aliwal-Noord Eenhonderd jaar, Deel 1. Bloemfontein: N.G. Sendingpers.

Du Toit, André & Giliomee, Hermann. 1983. *Afrikaner political thought: Analysis and documents, Volume 1: 1780–1850*.

Endemann, L.C.P., et al (red.). 2005. *Suid-Afrikaanse geslagsregisters, Deel 12, So-Sz*. Stellenbosch: US-drukkery.

Endemann. L.C.P., et al (red.). 2008. *Suid-Afrikaanse geslagsregisters, Deel 14, Va-Vi*. Stellenbosch: US-drukkery.

Galbraith, John S. 1963. *Reluctant Empire. British policy on the South African frontier 1834–1854*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.

Gereformeerde Kerk, 1911. *De Vijftig-jarige feestviering te Middelburg, K.P.* Burgersdorp, De Stem.

Gereformeerde Kerk, 1961. *Eeufees gedenkboek: Gereformeerde Kerk Colesberg K.P. 8 Desember 1860–1960*. Potchefstroom: P.H.-(vds)-drukkery.

Gereformeerde Kerk, 1972. *Gereformeerde Kerk, Steynsburg. Gedenkboek 1872–1972*. Geen drukker.

Gereformeerde Kerk, 1975. *Gereformeerde Kerk Venterstad. Eeufeesalbum 1875–1975*. Craft Pers.

Giffard. A. (ed.). 1981. *The reminiscences of John Montgomery*. Cape Town: Balkema.

Giliomee, H. 1975. *Die Kaap tydens die eerste Britse bewind*. Kaapstad: Hollandsch Afrikaansche Uitgevers Maatschappij.

Giliomee, H. & Elphick, R. (Red.), 1986. *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652–1820*. Kaapstad: Maskew Miller Longman.

Gutscke, Thelma. 1968. *The microcosm*. Cape Town: Howard Timmins.

Groover, Mark D. 2003. *An archaeological study of rural capitalism and material life: The Gibbs farmstead in Southern Appalachia, 1790–1920*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Jones, Olive & Sullivan, Catherine. 1989. *The Parks Canada glass glossary*. Ottawa, Ontario: Parks Canada.

Hall, Martin. 1993. The archaeology of colonial settlement in Southern Africa. *Annual Review of Anthropology* 22: 177–200.

Hall, Martin & Markell, Ann (eds.). June 1993. Historical archaeology in the Western Cape. *The South African Archaeological Society, Goodwin Series Vol 7*.

Hermann, Louis. 1935. *A history of the Jews in South Africa from the earliest times to 1895*. Cape Town: South African Jewish board of Deputies.

Hicks, Dan & Beaudry, Mary C. (Ed). 2006. *The Cambridge companion to historical archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hicks, Dan & Beaudry, Mary C. (Ed). 2010. *The Oxford Handbook of material culture studies*. Oxford: Oxford University Press.

Hopkins, H.C. 1968. *Die NG Kerk Cradock 1818–1968*. Observatory: Pro Ecclesia-drukkery Beperk.

Jeppson, Patrice L. 2005. *Material and mythical perspectives on ethnicity: An historical archaeology study of cultural identity, national historiography, and the Eastern Cape frontier of South Africa, 1820–1860*. Unpublished PhD thesis: University of Pennsylvania.

Jooste, J.P. 1958. *Die geskiedenis van die Gereformeerde kerk in Suid-Afrika 1859–1959*. Potchefstroom: Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika.

Jordan, Elizabeth G. 2006. *“From time immemorial:” Washerwomen, culture, and community in Cape Town, South Africa*. Unpublished PhD thesis: The State University of New Jersey.

Kelly, Henry E. & Kowalsky, Arnold A. & Kowalsky, Dorothy E. 2001. *Spongeware 1835–1935. Makers, marks and patterns*. Atglen, PA, USA: Schiffer Publishing Ltd.

King, W.R. 1855. *Campaigning in kaffirland or Scenes and adventures in the kaffir war of 1851–2*. London: Saunders and Otley.

Klose, J. 2007. *HARG Handbook Number 1. Identifying ceramics. An introduction to the analysis and interpretation of ceramics excavated from 17th to 20th century archaeological sites and shipwrecks in the South-Western Cape*. University of Cape Town: Historical Archaeology Research Group.

Klose, Jane & Malan, Antonia. 2000. The ceramic signature of the Cape in the nineteenth century, with particular reference to the Tennant street site, Cape Town. *South African Archaeological Bulletin* 55: 49–59.

Kowalsky, Arnold A. & Kowalsky, Dorothy E. 1999. *Encyclopedia of marks on American, English and European earthenware, ironstone, and stoneware (1780–1980)*. Atglen, PA, USA: Schiffer Publishing Ltd.

Kruger, B.R. 1957. *Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika*. Pretoria: V en R Drukkery.

Kruger, L.S. 1957. *Waarom is u lid van die Gereformeerde Kerk?* Pretoria: Craft Drukkers.

Kruger, H.S. & Spoelstra, B. 2001. Hester Venter (1750–1827): Vroeë Afrikaanse godsdienstige digter-skrywer, *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis* 15(2):95–116.

Landman, C. 1994. *The piety of Afrikaans women. Diaries of guilt*. Pretoria: University of South Africa.

Lastovica, Ethleen & Lastovica, Al. 1982. *Bottles and bygones*. Cape Town: Don Nelson.

Lauts, G. 1847. *De Kaapsche landverhuizers*. Leyden: H.R. de Breuk.

Leyland, J. 1972. *Adventures in the far interior of South Africa*. Cape Town: C. Struik.

Little, Barbara J. 2007. *Historical archaeology: Why the past matters*. Walnut Creek, California: Left Coast Press, Inc.

Lombard, R.T.J. et al (red.). 1992. *Suid-Afrikaanse geslagsregisters, Deel 4, J-K*. Pretoria: Sigma-Pers (Edms.) Bpk.

Longman, H.D. 1964. Die geskiedenis van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente Colesberg, 1825–1875. *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, Dertigste Jaargang, Deel 1. Johannesburg: Staatsdrukker.

Majewski, T. & Schiffer, M.B. 2009. Beyond consumption: Toward an archaeology of consumerism, *International Handbook of Historical Archaeology*. New York: Springer.

Malan, Antonia. 1990. The archaeology of probate inventories. *Social Dynamics* 16(1):1–10.

Malan, Antonia. 2009. Notes on the identification of late 19th and early 20th century glass ware & some chronological markers. Historical Archaeology Research Group, UCT. Compiled for a workshop at Unisa, 2–3 September.

Malherbe, V.C. 1971. *What they said: 1795–1910 History documents*. Cape Town: Maskew Miller Ltd.

Martin, Ann Smart. 1993. Makers, Buyers, and Users. Consumerism as a material culture framework, *Winterthur Portfolio, A Journal of American material culture*, Vol. 28(2/3):141–157.

Martin, Ann Smart. 1996. Material things and cultural meanings: Notes on the study of early American material culture, *The William and Mary Quarterly*, 53(1): 5–12.

Martin, Ann Smart. 2008. *Buying into the world of goods: Early consumers in Backcountry Virginia*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Matthews, J.W. 1887. *Incwadi Yami or twenty years' personal experience in South Africa*. New York: Rogers & Sherwood.

Murray, J. 1876. Some characteristics of our fellow colonists. *The Cape Monthly Magazine*. December: 369–379.

Meiring, J. 1968. *Thomas Pringle: His life and times*. Cape Town: A.A. Balkema.

Meulman, H. 2006. *Boerenbont uit Maastrichtse fabrieken*. Lochem: Uitgeversmaatschappij Antiek Lochem B.V.

Moorrees, A. 1937. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1652–1873*. Kaapstad: Nasionale Pers Beperk.

Mossop, E.E. 1947. Lives of the earlier Krugers told in a revised genealogical table. In Beyers, Coenraad et al. *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis*, pp. 197–304. Kaapstad: Cape Times Ltd.

Mostert, Dirk. 1940. *Gedenkboek van die ossewatrek 1838–1938*. Kaapstad: Nasionale Pers Beperk.

Muller, C.F.J. 1963. *Die Britse owerheid en die Groot Trek*. Johannesburg: Simondium-uitgewers (EDMS.) BPK.

Muller, C.F.J. 1987. *Die oorsprong van die Groot Trek*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.

Neville, Dennis, Sampson, Beatrix E. & Sampson, C. Garth. 1994. The frontier wagon track system in the Seacow River Valley, North-Eastern Cape, *South African Archaeological Bulletin* 49:65–72.

Nel, P.G. (red.) 1979. *Die kultuurontplooiing van die Afrikaner*. Pretoria: HAUM Uitgewery.

Neumark, S. Daniel. 1957. *Economic influences on the South African frontier 1652-1836*. California: Stanford University Press.

Nienaber, P.J. 1986. *Pioniershuise van die Vrystaat*. Bloemfontein: Stigting NALN.

Nixon, J. 1880. *Among the boers: or, notes of a trip to South Africa in search of health*. London: Remington and Co.

Noël Hume, Ivor. 1969. *A guide to artifacts of colonial America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Oberholster, J.A.S. 1946. *Nederduitse Gereformeerde Kerk Burgersdorp, Eeufesgedenkboek 1846–1946*. Paarl: Paarlse Drukkers Maatskappy.

Oberholster, J.J. 1960. *Eeufesgedenkboek van die N.G. Gemeente, Jacobsdal 1860–1960*. Bloemfontein: Sentrale Pers.

Oberholster, J.J. & Van Schoor, M.C.E. 1963. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Oranje-Vrystaat*. Bloemfontein: Die N.G. Kerk in die O.V.S.

Okulis, Dr. 1918. *Doppers*. Bloemfontein: Nasionale Pers Beperk.

Okulis, Dr. 1922. *Die Boervrou: Moeder van haar volk*. Bloemfontein: Nasionale Pers Beperk.

Orser, Charles E. Jr. (Ed) 1996. *Images of the recent past: Readings in historical archaeology*. Walnut Creek: Altamira Press.

Orser, Charles E. Jr. 2017. *Historical archaeology (3rd edition)*. New York: Routledge.

Patterson, S. 1957. *The last trek. A study of the Boer people and the Afrikaner nation*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Percival, R. 1804. *An account of the Cape of Good Hope*. London: C. and R. Baldwin Printers.

Perkins, E.A. 1991. The consumer frontier: Household consumption in early Kentucky, *The journal of American history* 78(2):486–510.

Prinsloo, A. 1955. *Die geskiedenis van Smithfield en die Caledonrivierdistrik (1819–1952)*. Bloemfontein: N.G. Sendingpers.

Raath, A.W.G. 1997. *Vestiging in die Transgariëp: Die vroeë geskiedenis en historiese geboue van Philippolis*. Philippolis: CLF Drukkers.

Raath, A.W.G. 2004. Bevinding en geestelike verlating op die limiete: Die historiese en teologiese kontekstualisering van die pioniersvrou Hester Venter (c1750–c1830) se *Ondervindelijke Bekeeringsweg*, *HTS Teologiese Studies* 60(4):1449–1489.

Raath, A.W.G. 2016. Die pietistiese egoprofiel van pioniersvrou Anna Elizabeth Steenkamp (1797–1891) in twee weergawes van haar “Joernaal” uit die Transoranje, *New Contree* 76:21–44.

Robinson, J. 1900. *A life time in South Africa: Being the recollections of the first premier of Natal*. London: Smith, Elder, & Co.

Sampson, C. Garth, & Sampson, Beatrix E. & Neville, Dennis. 1994. An early Dutch settlement pattern on the north east frontier of the Cape colony. *Southern African Field Archaeology* 3: 74–81.

Schoeman, Karel (ed.). 2003. *Early white travellers in the Transgariep, 1819–1840*. Pretoria: Protea Book House.

Scholtz, J. du P. 1965. *Die Afrikaner en sy taal 1806–1875*. Kaapstad: Nasou Beperk.

Scholtz, G.D. 1956. *Die geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, 1842–1885*. Kaapstad: N.G. Kerk-uitgewers.

Scholtz, G.D. 1967. *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner, Deel 1, 1852–1806*. Johannesburg: Voortrekkerpers.

Smith, A.B. 1981. The French period at the Cape, 1781–1783: A report on excavations at Conway Redoubt, Constantia Nek. *Military History Journal* 5(3): 107–113.

Sparrman, A. 1786. *A voyage to the Cape of Good Hope, volume 2*. London.

Spies, F.J. du T. 1952. *Die dagboek van H.A.L. Hamelberg 1855–1871*. Kaapstad: Van Riebeeck-Vereniging.

Spoelstra, B. 1963. *Die Doppers in Suid-Afrika, 1760–1899*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk.

Spoelstra, B. 1975. Die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk Venterstad. In *Gereformeerde Kerk Venterstad. Eeufeesalbum 1875–1975*, pp. 79–109. Craft Pers.

Stockenstrom, E. 1934. *Vrystelling van die slawe*. Stellenbosch: Pro Ecclesia-Drukkery.

Streak, Michael. 1974. *The Afrikaner as viewed by the English, 1795–1854*. Struik.

Sussman, Lynne, 1997. Mocha, banded, cat's eye, and other factory-made slipware. *Studies in Northeast Historical Archaeology* 1. Department of Canadian Heritage, Parks Canada.

Telford, A.A. 1972. *Yesterday's dress. A history of costume in South Africa*. Cape Town: Purnell.

Templin, J. Alton. 1984. *Ideology on a frontier. The theological foundation of Afrikaner Nationalism, 1652–1910*. London: Greenwood Press.

Thompson, G. 1827. *Travels and adventures in Southern Africa*. London: Henry Colburn.

Tromp, T.M. 1879. *Herinneringen uit Zuid-Afrika ten tijde der annexatie van de Transvaal*. Leiden: E.J. Brill.

Uys, C.J. 1955. *Paul Kruger: Van die wieg tot die graf*. Kaapstad: Balkema.

Van der Merwe, P.J. 1938. *Die trekboer in die geskiedenis van die Kaapkolonie (1657–1842)*. Kaapstad: Nasionale Pers Beperk.

Van der Merwe, P.J. 1988. *Die noordwaarste beweging van die boere voor die Groot Trek (1770–1842)*. Pretoria: Die Staatsbiblioteek.

Van der Merwe, P.J. 1944. *Trek: Studies oor die mobiliteit van die pioniersbevolking aan die Kaap*. Kaapstad: Nasionale Pers Beperk.

Van der Walt, A.J. 1920. *Vastrappers*. Potchefstroom: A.H. Koomans Beperk.

Van der Walt, C.M., Van der Walt, E.J. & Van der Walt, T.S.P. 1989. *Die familie Van der Walt in Suid-Afrika*. Pretoria: RGN.

Van Schoor, M.C.E. 1971. Politieke groeperinge in Transgariep in *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis*, dertiende jaargang, Deel II, geredigeer deur Dr. Coenraad Beyers, Dr. P.J. Venter, et. al. Johannesburg: Herdruk deur T.W. Hayne Bpk. (Hayne & Gibson) vir die staatsdrukker.

Van Tonder, L. December 2006. Shipwrecks, survivors and tragedy: The potential for shipwreck survivor camp research in South Africa. *The Digging Stick* 23(3): 9–12.

Van Zijl, W.J. 1992. *Van skeepskis na wakis tot boekrak*. Kaapstad: Lux Verbi.

Varley, D.H. & Matthew, H.M. 1957. *The Cape journals of Archdeacon N.J. Merriman 1848–1855*. Cape Town: The Van Riebeeck Society.

Vermeulen, H.J.H. (red.). 1952. *Middelburg Kaap 1852–1952 Eeufesgedenkboek*. Middelburg: Geen drukker.

Viljoen, Y. 2011. *The story of a Clanwilliam farm: the history and archaeology of Warmhoek*. Unpublished master's dissertation: University of Cape Town.

Vos, H.N. 1981. Excavating our colonial past: Some recent discoveries. *South African Museums Association Bulletin* 14(8): 354–357.

Walton, James. 1952. *Homesteads and villages of South Africa*. Pretoria: J.L. Van Schaik Ltd.

Walton, James. 1955. *Vroeë plase en nedersettings in die Oranje-Vrystaat*. Kaapstad: Balkema.

Weiss, Lindsay M. 2009. *Fictive capital and economies of desire: A case study of illegal diamond buying and apartheid landscapes in the 19th century, Southern Africa*. Unpublished PhD thesis: Columbia University.

Winer, M. & Deetz, J. 1990. The transformation of British culture in the Eastern Cape, 1820–1860. *Social Dynamics* 16(1): 55–75.

DEEL DRIE: GESKATTE BEGROTING

Geskatte begroting vir voltooiing van voorgenome studies oor 'n maksimum termyn van vyf jaar.

Die kostes ten opsigte van veldwerk, verblyf en brandstof word gedek deur die Nasionale Museum, Bloemfontein aangesien dit as 'n navorsingsprojek by die museum geregistreer is.

Registrasiefooi	-	R 83 000.00
Veldwerk en verblyf	-	R 60 000.00
Brandstof	-	R 4 000.00
Boeke	-	R 5 000.00
Skryfbehoeftes & ink	-	R 10 000.00
Druk en bindwerk	-	R 20 000.00
Toerusting	-	R 10 000.00
TOTAAL		R 192 000.00

DEEL VIER: TYDRAAMWERK

Jaar 1

- Voltooi analise van die Bulhoek-materiaal en begin met die Leeuspruit-materiaal
- Voltooiing van veldwerk by Mooifontein

Jaar 2

- Voltooi analise van die Leeuspruit-materiaal en begin met die analise van die Mooifontein-materiaal

Jaar 3, 4 en 5

- Voltooi analise van die Mooifontein-materiaal
- Voltooiing van konsephoofstukke en afronding van proefskrif vir inhandiging

BYLAE A : FOTO'S VAN DIE TERREINE WAT ARGEOLOGIES ONDERSOEK WORD,
ASOOK ENKELE KERAMIEKSTUKKE AS VOORBEELD VAN WAT GEVIND IS

BULHOEK, STEYNSBURG



Fig. 1: Opgraving by ashoop met huis in die agtergrond.



Fig. 2: Opgraving by ashoop.



Fig. 3: Keramiekstukke gevind te Bulhoek.

LEEUSPRUIT, ROUXVILLE



Fig. 4: Opgraving by ashoop met huis in die agtergrond.



Fig. 5: Opgraving by ashoop.



Fig. 6: Keramiekstukke gevind te Leeuspruit.

MOOIFONTEIN, COLESBERG

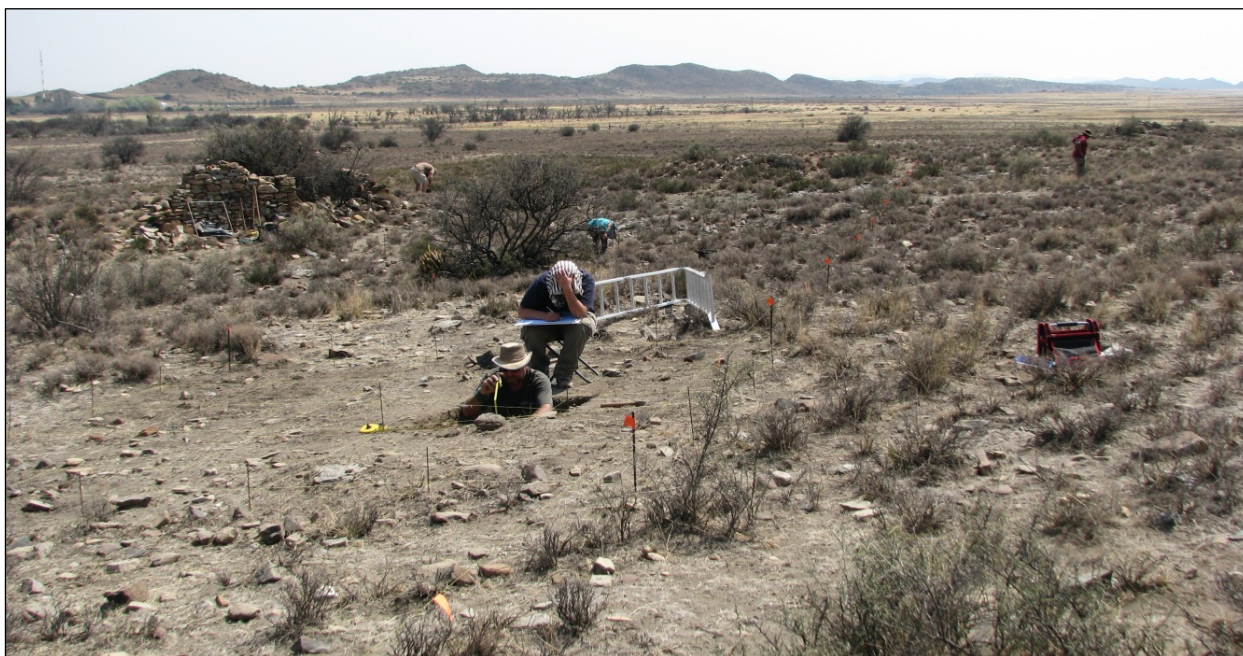


Fig. 7: Veldwerk te Mooifontein met murasies in die agtergrond.



Fig. 8 & 9: Opgrawings by ashope te Mooifontein.



Fig. 10: Keramiekstukke gevind te Mooifontein.